

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 45
beeld: Digitale Beeldbank

Het Zaanse landschap

De Vrijwillige Brandweer zorgde er bijeengenomen bijna een eeuw voor dat het vuur in Westzaan niet te ver om zich heen kon grijpen. Ze hield haar brandoefeningen en bekwaamde zich in het hanteren van het steeds krachtiger materieel. Na het begin van de eenentwintigste eeuw zou er echter aan de opzet met vrijwilligers goeddeels een eind komen. De Zaanse brandweer werd een beroepsorganisatie. De brandweergarage in Westzaan-Zuid sloot het eerst (2007). Het jaar daarop onderging de brandweergarage in Westzaan-Noord hetzelfde lot, uitvoerige pleidooien en een lange handtekeningenlijst met over de dertienhonderd handtekeningen ten spijt. Kort voor haar einde zou de vrijwillige brandweer nog de gevaarlijke brand blussen in de hut naast de in restauratie zijnde molen Het Prinsenhof (2008). Inbrekers hadden het vuur bij hun vergeefse zoektocht naar waardevolle zaken aangestoken. De herbouw van de hut volgde nog hetzelfde jaar. Het jaar daarop volgde ook de oplevering van de molen zelf, niet alleen gerestaureerd maar ook voorzien van een brandbeveiligingsinstallatie. De brandweerlieden kregen als eerbetoon de Visser-Schoenprijs. In een speciaal daarvoor ingericht museum aan de Kerkbuurt zou sindsdien de Westzaanse brandweergeschiedenis levend worden gehouden.

Panorama van Frans Mars met alle molens rond de Zaan in 1800.

De opleving van de Zaanse bedrijvigheid aan het eind van de Eerste Wereldoorlog duurde maar kort. Snel volgde de terugslag. De internationale economie was door de oorlog te zeer in het ongereede geraakt. Ook waren oude leveranciers van bijvoorbeeld hout en rijst hun grondstoffen zelf gaan veredelen. De Zaanstreek hadden ze daarvoor niet meer nodig. Elders in het land was de achteruitgang nog meer te merken. Nog geen jaar na de oorlog bracht de armoede al talrijke vissers uit Bunschoten, Urk en Elburg ertoe hun woonplaatsen te verlaten. Ze trokken weg van de karige Zuiderzee, op zoek naar werk, onder andere in de Zaanstreek. In de jaren twintig werden ze gevolgd door veel inwoners uit Drenthe. De stagnerende industrie kon echter de nieuwe arbeidskrachten niet meer opvangen. Vooral in de Zaanse metaalsector liep de

werkgelegenheid welhaast onvermijdelijk terug. Een groot bedrijf zoals de Artillerie Inrichtingen, dat in de oorlog onstuimig was gegroeid tot bijna vijftientighonderd werknemers, had in 1920 nog naar negentienhonderd mensen nodig. In het hele land werden steeds meer mensen afhankelijk van de werklozensteun. Hevig waren dan ook de protesten nadat de regering tot verlaging daarvan overging. Nieuwe bezuinigingen volgen niettemin in 1925. De jaren van groei die men zich herinnerde van voor de Eerste Wereldoorlog zouden voorlopig niet meer terugkeren.

De gedachten aan groei en een steeds welvander toekomst maakten plaats voor bezinning. De omstandigheden hielpen daarbij mee. In februari 1925 joeg een hevige windhoos over de Zaan. Oliemolen De Zoeker in het Westzijderveld bij Zandijk (1676) raakte zwaar beschadigd. Sloop lag voor de hand. Zo was het talrijke andere industriemolens en vrijwel alle watermolens ook vergaan. Nu liep het echter anders. De jonge onderwijzer en kunstschilder Frans Mars (1903-1973) nam de pen op. In een open brief deed hij een oproep aan alle Zaanse kanten: 'Het is niet noodzakelijk dat de molens verdwijnen. Zij moeten beschermd en gesteund worden. Maar hoe? Zie hier een plan. Ik wilde alle molenvrienden verenigen in een vereniging De Zaanse Molen'. De oproep vond weerklank. Binnen een maand werd de vereniging De Zaanse Molen opgericht. Frans Mars werd secretaris, later voorzitter en nog later erevoorzitter. In december van hetzelfde jaar telde de nieuwe vereniging al

driehonderd leden. Uit vrijwillige giften kon als eerste molen De Zoeker worden hersteld. Drie jaar later (1928) opende Prins Hendrik het nieuwe Molenmuseum in Koog aan de Zaan.

Onverwacht was er een kentering gekomen in de waardering van het Zaanse landschap, meer in het bijzonder het molenlandschap. Aarzelend nog weliswaar. Geld voor een werkelijke opleving was er in de kwakkelende jaren twintig niet. Nog minder kansen boden de jaren dertig. Zelfs in de wederopbouwtijd na de Tweede Wereldoorlog zou herstel van het molenerfgoed niet op het eerste plan staan. Woningbouw en nieuwe bedrijvigheid zouden nu de voorrang krijgen. Zo kon het gebeuren dat aan het eind van de wederopbouwtijd (1968) molen De Zoeker alsnog werd gesloopt om plaats te maken voor een nieuwbouwwijk. Er was echter een verschil. De molen, intussen een icoon van de Zaanstreek in vroeger eeuwen, werd bij deze gelegenheid in delen verplaatst naar de Kalverringdijk aan de overkant van de Zaan. Daar zou in de volgende jaren de Zaanse Schans verrijzen. Het verwerven van molens ging de vereniging De Zaanse Molen intussen ook niet gemakkelijk af. In 1939, veertien jaar na haar oprichting, verwierf De Zaanse Molen Het Pink in Koog aan de Zaan (1751, wederom een oliemolen). Voor de molenschuur van Het Pink schilderde Frans Mars in de jaren 1944 tot 1947 zijn molenpanorama, een groot doek van de Zaan met alle molens die daar rond het jaar 1800 hebben gestaan. In 1989 zou het panorama worden overgebracht naar het intussen vergrote Molenmuseum. Na de Tweede wereldoorlog zou de molenvereniging verder geleidelijk het merendeel van de Zaanse molens in bezit krijgen, waaronder de Westzaanse molens Het Prinsenhof (in 1961) en De Schoolmeester (in 1976). Begin 21ste eeuw herbergt de Zaanstreek vijftien molens en drie kleine speelmolens. De molenvereniging bezit van dit totaal nu 13 molens (2018).

Molen De Zoeker op transport naar de Zaanse Schans.

Op 2 januari 2008 ging de hut naast Het Prinsenhof in vlammen op.